

ГОДИШНИКЪ НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТЪ
ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТЪ — КНИГА XXXIV. 10.
ANNUAIRE DE L'UNIVERSITÉ DE SOFIA
FACULTÉ HISTORICO-PHILOLOGIQUE — TOME XXXIV. 10.

ИСПЕРИХОВИЯТЪ ВОЕНЕНЪ СТАНЪ

ВЪ

ЮЖНА БЕСАРАБИЯ

ОТЪ

ПРОФ. СТ. МЛАДЕНОВЪ

ISPERICHS KRIEGSLAGER

IN

SÜDBESSARABIEN

VON

PROF. ST. MLADENOV

СОФИЯ — SOFIA
ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА — HOFBUCHDRUCKEREI
1938

Испериховиятъ воененъ станъ въ южна Бесарабия — при градъ Кагулъ и рѣка Когъл(никъ)

Отъ Ст. Младеновъ.

І. Уводъ.

Историята на *първобългаритѣ*¹⁾ или *хунобългаритѣ* следъ разпадането на Куртовата („Кубратовата“) държава е днесъ доста ясна, особено откакъ излѣзе „История на първото българско царство“ отъ проф. В. Н. Златарски, първата часть на която съ право е наречена „Епоха на хунобългарското надмощие“ и въ която тъкмо две отъ първитѣ глави сж посветени на Курта и на неговитѣ синове (с. 84—96: „4. Кубратъ, основателъ на стара велика Черноморска България“ и с. 96—122: „5. Разтуряне на Кубратовата държава“).

И по въпроса за движенията на разнитѣ съставни племена отъ Куртовата държава подъ водителството на неговитѣ синове сжщо е писано вече доста отъ чужди и наши учени. Насъ, българитѣ, преди всичко ни интересува движението на ония първобългари отъ Куртовата държава, които подъ натиска на хазарското нашествие къмъ срѣдата на VII. вѣкъ (Куртъ умрѣлъ въ 642. г.) напуснали своята приазовска родина и подъ водителството на третия Кубратовъ синъ, Исперихъ („Аспарухъ“), ударили въ югозападна посока къмъ Днѣпъръ и Днѣстърь, та стигнали до Дунавъ, защото споредъ писмото на съвременния хазарски хаганъ, хазаритѣ преследвали Испериховитѣ българи, докле ги отблъснали къмъ

¹ Така *първобългари*, а не „прабългари“ трѣбва да се наричатъ основателитѣ на съюзната славянско-българска държава отъ 679. г. Езикътъ имъ е *първобългарски* или *тюркобългарски*, а не „прабългарски“. Както наричаме „праруски“ езикътъ на рускитѣ славяни непосредно преди отдѣлянето имъ отъ останалитѣ славяни, така трѣбва да наричаме „*прабългарски*“ езикътъ на *българскитѣ славяни* преди отдѣлянето имъ. Езикътъ на варягитѣ („Руси“), които даватъ името си на източнитѣ славяни не е „праруски“, а първоруски. По сжщия начинъ у насъ езикътъ на Испериховата дружина не е „прабългарски“, а *първобългарски*.

последната рѣка. Ще трѣбва да се съгласиме съ мнението на проф. В. Златарски относително движението на Испериховитѣ първобългари: то не е могло да бѣде бързо и непрекъснато при голѣмото човѣшко множество. „Очевидно, Исперихъ се е движилъ бавно, като е отстъпвалъ заедно съ разширението на хазарскитѣ завоевания или споредъ това, както си е пробивалъ пътъ по чужди територии. Съмнително се явява и това обстоятелство, че хазаритѣ сж преследвали българитѣ чакъ до Дунавъ, защото тѣхнитѣ владения дори въ периода на най-голѣмата хазарска мощъ не сж достигали никога до тая рѣка“; вж. В. Н. Златарски, пос. кн. I 125.

Че наистина Испериховитѣ първобългари сж се движили бавно къмъ югозападъ, съ *продължителни престои* или *временни заселявания*, се вижда между друго и отъ обстоятелството, че тѣ едвамъ въ началото на 60-тѣ тодини отъ VII. вѣкъ сж могли да минатъ Дунава, а пъкъ сж напуснали роднитѣ си землища при Азовското море и границитѣ на Куртовата държава още презъ първата половина на 40-тѣ години на сжщия вѣкъ. Времето на минаването презъ Дунава може да се опредѣли приблизително по следнитѣ съображения. Щомъ първобългаритѣ сж преминали Дунава мирно, безъ военни действия, и со съгласието на самото византийско правителство, което е опредѣлило за мѣсто на заселването острова Певки, то следва да се заключи, че това ще да е ставало по време, когато империята е била въ положение да се нуждае отъ помощта на Испериховата дружина, а това ще да е било следъ 659. г., когато императоръ Констансъ II. билъ сключилъ миръ съ арабитѣ и се готвѣлъ за голѣмъ походъ въ Италия. А за друга предѣлна година на заселянето въ северна Добруджа трѣбва, естествено, да се брой годината 668, когато е умрѣлъ императоръ Констансъ II, презъ време на чието царуване първобългаритѣ сж минали Дунава и се настанили на древния островъ Певки, въ днешна северна Добруджа; вж. В. Н. Златарски, пос. кн. 125—126, 138.

Откакъ Испериховитѣ първобългари се отдалечили отъ приазовската областъ около 643—645. г. до преминаването на Дунава между 659—668. г., сж се изминали *петнайсетина-двайсетъ години*. Тѣзи тъкмо 15—20 години първобългаритѣ сж прекарвали несъмнено въ *южно-рускитѣ и бесарабскитѣ степи*. По такъвъ начинъ не само „е възможно (к. м.), че Исперихъ се е задържалъ *доста дълго време въ южна Бесарабия* (к. м.), дето той ще да е закрепилъ властта си“ (Златарски, п. кн. 125—126), но това предположение се налага по необходимостъ като *повече отъ вероятно*, като *неизбѣжно наложително*.

Днесъ, подиръ изследванията на К. Шкорпилъ за Николицелския укрепенъ лагеръ и следъ писаното отъ проф. Златарски за мѣстонахождението на „мѣстността“ ”Оуло̀с, както

и следъ Баласчевия трудъ за укрепителнитѣ работи на старобългарската войска“ („Минало“ г. III, кн. 10, 1), ние трѣбва да кажемъ, че твърдението за по-длъжко престояване на Испериховитѣ първобългари въ южна Бесарабия става напълно приемливо, особено щомъ може да се докаже, че въ сѣщностъ и двата главни извора за първобългарското заселение на Балканския полуостровъ говорятъ явно за по-дългоременно пребивание на първобългаритѣ тъкмо въ южна Бесарабия, когато разправятъ за *рѣка и градъ* (укрепено мѣсто) Ὀυλος.

Всичко онова, което византийцитѣ Теофанъ и Никифоръ разказватъ за „завземане“ на *мѣсто* (τόπος) и *рѣка* Ὀυλος, потвърдява напълно предположението на проф. В. Златарски за доста дългоременно задържане на Испериха въ южна Бесарабия (п. кн. 125). Въ сѣщото време то се потвърдява като напълно вѣрно и отъ географската действителностъ, отъ факта, че наистина е имало и днесъ има мѣсто и рѣка съ име Когулъ (Когулникъ) („Кагулъ“, „Кахуль“), което споредъ показанията на тюркското сравнително езиковедие не може да се дѣли отъ Ὀυλος на византийцитѣ.

К. Шкорпилъ, Г. Баласчевъ, В. Златарски и други иматъ несъмнена заслуга, че включиха въ издирванията за Испериховото движение къмъ Добруджа и въпроситѣ за *Южно-бесарабскиятъ окопъ*, наричанъ у власитѣ „Доленъ Траяновъ окопъ“ („Val lui Traian de jos“), и за *Галацкия окопъ*, които два окопа иматъ явни белези на своя хунобългарски или първобългарски произходъ, срв. Златарски, спом. книга с. 133 — 134 и посочената тамъ литература; сѣщо Г. Баласчевъ, Укрепит. работи на староб. войска. Южнобесарабскиятъ окопъ започва отъ единъ бродъ на р. Прутъ, именно при с. Vadu lui Isac (= „Исаковъ бродъ“) и следвайки източна посока съ малко извивка къмъ югъ въ посока на българскитѣ села Вайсалъ, Ташъ-бунаръ и Шикерлъкъ-Китай, стига до соленото езеро Сасикъ или Кундукъ; вж. Alexis Nour, Basarabia, harta etnografica, intocmita de A. N.; накжсо у Златарски, п. к. 133: „южно-бесарабски пограниченъ окопъ, който се почва отъ р. Прутъ при с. Вордулуй-Исакъ, върви въ източна посока и се свършва при езеро Кундукъ“ („Вордулуй-Исакъ“ е печатна грѣшка вмѣсто *Ваду-луй-Исакъ* „Исаковъ-бродъ“).

Тъкмо къмъ този окопъ, като граница на Испериховата държава въ южна Бесарабия, сочатъ и сведенията на Теофана и патриарха Никифора, които и двамата изрично и съгласно опоменуватъ мѣсто Ὀυλος, което Исперихъ завзелъ, и рѣка Ὀυλος, която билъ преминалъ, очевидно преди това. Мѣстото Ὀυλος е областъта около рѣка Когълникъ съ сегашния градъ Когулъ, разположенъ недалечъ отъ р. Прутъ, тъкмо на петнайсетина километра северно отъ началото на

Южно-бесарабския Испериховъ окопъ при с. Ваду-луй-Исакъ. А за да стигне до този южнобесарабски окопъ и до мѣстото (и градъ) Кагулъ, идящиятъ отъ Днѣстъръ и Днѣпъръ за къмъ Дунава трѣбва да мине презъ *рѣка Когълникъ* (рум. Cogałnic), въ чието име очевидно се съдържа името на рѣката, която византийцитѣ наричатъ Ὀγλος, име разширено само съ познатия славянски суфиксъ *-никъ*.

II. Ползата отъ една „поправка“ на Теофановия лѣтопись.

Като е така работата, трѣбва да кажемъ, че *не е съвсемъ необходимо да се поправа* Теофановия лѣтопись, както предлага г. В. Бешевлиевъ въ *Byzantinische Zeitschrift* XXVII, 1—2: *Zur Chronographie des Theophanes*.

Г. Бешевлиевъ привежда тѣзи думи на Теофана по изданието С. de Boor'ово : ἔπειτα τούτων ὁ τρίτος, Ἀσπαροῦχ λεγόμενος, τὸν Δάναπριν καὶ Δάναστριν περάσας καὶ τὸν Ὀγλον καταλαβὼν βορειότερους τοῦ Δανουβίου ποταμοῦς μεταξὺ τούτου κάκεινων ᾤκησεν, ἀσφαλῆ καὶ δυσμάχητον εἶναι τὸν τόπον στοχασάμενος ἐξ ἐκάστου μέρους, πα τῷρδι, че тѣ не били правилно предадени, защото думитѣ βορειότερους τοῦ Δανουβίου ποταμοῦς можели да се отнасятъ само до τὸν Δάναπριν καὶ Δάναστριν, които сж наистина βορειότερους τοῦ Δανουβίου ποταμοί „по-северни (пὸ на северъ намиращи се) отъ Дунава рѣки“, обаче не можели били да се отнасятъ и до τὸν Ὀγλον, защото, каже, последниятъ билъ τόπος „мѣсто“, както личало отъ следващето въ текста изречение, дето се казва, че императоръ Константинъ узналъ (се билъ научилъ), какъ неочаквано единъ народъ „мръсенъ и нечистъ“ се *разположилъ на стануване* оттаткъ Дунава въ Огълъ (ὁ δὲ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος μεμαθηκώς, ὅτι ἐξάπινα ἔθνος ῥυπαρὸν καὶ ἀκάθαρτον ἐκεῖθεν τοῦ Δανουβίου εἰς τὸν Ὀγλον ἐσκήνωσεν. Πα и отъ патриарха Никофора се установявало, че Ὀγλος е мѣсто: τόπον πρὸς οἴκησιν ἐπιτήδειον, Ὀγλον τῇ σφῶν καλούμενον φωνῇ, καταλαβόμενης. Означението μεταξὺ τούτου κάκεινων „между този и ония“ не бивало може би да се схваща като обектъ на опредѣления глаголь ᾤκησεν, ами спадало поскоро къмъ τὸν Ὀγλον, та трѣбвало да се измѣни редътъ на думитѣ въ първия приведенъ текстъ по следния начинъ: ἔπειτα τούτων ὁ τρίτος Ἀсп. λεγόμενος τὸν Δάναπριν καὶ Δάναστριν περάσας βορειότερους τοῦ Δανουβίου ποταμοῦς καὶ τὸν Ὀγλον καταλαβὼν μεταξύ τούτου κάκεινων ᾤκησεν ἀσφαλῆ καὶ δυσμάχητον εἶναι τὸν τόπον στοχασάμενος ἐξ ἐκάστου μέρους.

И за да подкрепи своето твърдение, че βορειότερους τοῦ Δανουβίου ποταμοῦς се отнасяло само до Днѣстъръ и Днѣпъръ, а не и до Ὀγλος, авторътъ привежда успоредици като τὸν Τάναϊν διαβάς ποταμὸν; μέχρι Θεσσαλονίκης ἐκδράμων

πόλεως и под. изъ разни византийски хронисти, ала въ всички тия случаи, приведени като пълни успоредици, се споменава само по едно собствено име на рѣка или градъ (въ единъ случай е дума за Червеното море: τὴν Ἐρυθρὰν διαπεραιούμενοι θάλατταν), а не сж две или три имена, отъ които само къмъ дветѣ да се отнасяло приложението за рѣки („βορειότερους τοῦ Δανουβίου ποταμοῦς“), а пъкъ третото, което и не било име на рѣка, да се вмѣква по срѣдата „по погрѣшка“. Примѣритѣ на г. Бешевлиева се отнасятъ къмъ единъ добре известень дѣлъ на синтаксиса, къмъ т. н. словоследие (Wortfolge) и специално къмъ прекжсването на опредѣлени групи думи. Тѣй, прекжснатия редъ у Никифора τὴν Ἐρυθρὰν διαπεραιούμενοι θάλατταν има прекрасна успоредица напр. въ сърбохърв. Zelene su livade dobre за раџу, дето тъкмо по сжщия начинъ една глаголна форма (у Никифора — причастие, сжщо глаголна форма) отдѣля една отъ друга частитѣ на една именна група, прилагателното, което е на първо мѣсто (τὴν Ἐρυθρὰν; zelene) отъ сжществителното, което е на второ мѣсто (θάλατταν; livade); вж. сърбохърв. примѣръ у А. Meillet — А. Vaillant, Grammaire de la langue serbo-croate (Collection de grammaires de l'Institut d'Etudes slaves — III) Paris 1924, p. 288. За българи съответствия отъ рода на: нашитѣ сж села бедни, нашето се село разсипа вж. у писачи на тия редове, „Три славянски граматика“ (Списание на Българ. Академия на наукитѣ кн. XXX, София 1925), с. 158. И въ старобългарски има множество такива случаи на прекжснато словоследие, на примѣръ въ Зографското евангелие (Марк. XII, 10, изд. Jagić с. 68): ни ли сихъ есте кънигъ чѣли, новобългарски „да ли не тѣзи сте книги чели“ вече не възможно. Този случай е толкова подостобележитъ, че въ гръцки си стои просто: Οὐδὲ τὴν γραφὴν ταύτην ἀνέγνωτε, безъ раздѣляне на групата. Любопитень е и следниятъ случай: τοῦ и сѣ въ чьловѣкъ сѣ Иисоῦсомъ Назарѣинномъ Мат. XXVI 71 = гръц. Καὶ οὗτος ἦν μετὰ Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου, пакъ безъ разкжсване, каквото има въ Зографското евангелие; за тѣзи и подобни случаи вж. още у писача, Geschichte der bulgarischen Sprache (Grundriss der slavischen Philologie und Kulturgeschichte, herausgegeben von Reinhold Trautmann und Max Vasmer VI), Berlin und Leipzig 1929, с. 293. За т. н. hiperbaton въ случаи като Хомеровското πολλά δ' ὅ γ' ἐν πόντῳ, πάθεν ἄλγεα ὄν κατὰ θυμὸν вж. напр. Е. Kieckers Historische griechische Grammatik IV Syntax (Berlin und Leipzig 1926) с. 131, можеше и г. Бешевлиевъ да спомене, ала сѣ това не би доказалъ, че Теофанъ не говори на първо мѣсто и за рѣка Ὀυλος, която заедно сѣ Δάναρις и Δάναστρις е все на северъ отъ Дунава.

Въ случая г. Бешевлиевъ се е заелъ късно да защитава една мисль, която е изказалъ още въ 1918. година г. проф. В. Златарски пос. кн. 126, но отъ която той последниятъ

навърно самъ ще се откаже, щомъ се увѣри, че Ὀυλος, дори взетъ и само като мѣсто (τόπος), споредъ изричното показание на хрониститѣ се намира на северъ отъ Дунава между Дунавъ и онѣзи намиращи се по-далечъ на северъ („по-северни“) рѣки Днѣпъръ и Днѣстъръ. Промѣненото положение на апозицията Βορειοτέρους τοῦ Δανουβίου ποταμοῦς, което ни предлага г. Бешевлиевъ и съ което се мъчи да изкара, че Теофанъ говори тукъ не за рѣка, а за мѣсто Ὀυλος, не измѣня въ нищо сжщността на работата и не доказва, че Ὀυλος се е намиралъ на югъ отъ Дунава и че подъ Ὀυλος трѣбва да се разбира древниятъ островъ Πεῦκη, както искаше да докаже В. Златарски, следъ като накжсо прие за вѣрно, „че Ὀυλος е билъ мѣстность, тѣй като Исперихъ го „завзима“, следов. той не може да бжде рѣка“, пос. кн. с. 126.

Ала този начинъ на доказване е погрѣшенъ, както и заключението, до което се дожда възъ негова основа, именно че Ὀυλος се е намиралъ на югъ отъ Дунава и че „въ разказа на нашиятъ автори, Теофана и Никифора, за движението на Испериха и ордата му отъ приазовското имъ отечество къмъ устието на Дунавъ се открива, една голѣма блѣзна: тѣ не даватъ никакви свѣдѣния за прѣбждването на Испериха въ южна Бесарабия, а слѣдъ прѣминаването му прѣзъ Днѣпъръ и Днѣстъръ [на]право говорятъ за поселението му въ днешна съверна Добруджа“, пос. кн. 133 к. м.

Първо и първо, една рѣка, т. е. областъта по двата брѣга на една рѣка може да се завземе или брѣговетѣ на една рѣка могат да се завзиматъ и владѣятъ. Откакъ свѣтъ свѣтува и се водятъ войни; откакъ съ военни дружини се завладѣватъ царства, човѣцитѣ сж завзимали, както завзимаха и презъ неотдашнитѣ воители, не само „мѣста“, но и рѣки, малки, та и голѣми като Дунава или Рейнъ и толкова други. Въ военната наука, както знаятъ и възпитанницитѣ на всѣка школа дори за запасни подпоручици, има т. н. tête-de-pont'и, „предмостови укрепления“ на рѣкитѣ, за начинитѣ на чието завзимане се даватъ наставления и поуки. Следователно, не сж приемливи доводѣтъ и заключението на проф. Златарски, „че Ὀυλος е билъ мѣстность, тѣй като Исперинъ го „завзима“, следов. той не може да бжде рѣка“, с. 126.

Дали Ὀυλος е билъ само „мѣсто“, а не и рѣка, или още по-добре, дали Ὀυλος не е име на областъ, въ която има и градъ и рѣка Ὀυλος, това ще се установи не съ помощъта на горното погрѣшно умозаключение, но възъ основа на показанията, що ни даватъ историческитѣ извори, географията и сравнителната топонимия съ научната етимология.

У Теофана изрично се казва, че отъ тритѣ намиращи се на северъ отъ Дунава рѣки две (Днѣпъръ и Днѣстъръ) били преминати, а третата (Ὀυλος, Огълъ) била завзета. Явно е, понататъкъ, че следъ завзимането или завладѣването на рѣката

Исперихъ е заседналъ тамъ, заселилъ се е (ῥκησεν) въ областъта на тая рѣка, понеже забелѣзалъ, че това мѣсто (область или мѣстность, τόπος) е мѣсто „сигурно“, непоколебимо и мѣчно за превземане. Това е смисълътъ на Теофановиятъ текстъ, който ни е предаденъ въ видъ: ὁ τρίτος Ἀσπαροῦχ λεγόμενος, τὸν Δάναλριν καὶ Δάναστριν περάσας καὶ τὸν Ὅγλον καταλαβὼν βορειότερους τοῦ Δανουβίου ποταμοὺς μεταξὺ τούτου κάκεινων ῥκησεν, ἀσφαλῆ καὶ δυσμάχητον εἶναι τὸν τόπον στοχασάμενος.

Дори и ако се съгласиме да приемемъ поправката на г. Бешевлиевъ, все пакъ смисълътъ на Теофановото показание си остава ясенъ, а именно че онова мѣчно превземаемо мѣсто на заселването се е намирало *между Дунавъ и по севернитѣ рѣки Днѣпъръ, Днѣспіъръ и Огълъ* (μεταξὺ τούτου κάκεινων ῥκησεν, а κάκεινων замѣства βορειότερους τοῦ Δανουβίου ποταμοὺς, сиречь Δάναλριν, Δάναστριν и Ὅγλον.

Проф. В. Златарски добре схваща смисъла на Теофановото показание, като казва, че „Теофанъ опредѣля по-точно дѣ именно [се е поселилъ Исперихъ при Долния Дунавъ]: *„между Дунавъ и по севернитѣ му рѣки“*, пос. кн. с. 126. По-нататкъ пакъ добре се казва, че подъ βορειότερους τοῦ Δανουβίου ποταμοὶ „надали ще трѣба да разбираме нѣкои отъ сѣвернитѣ притоци на Дунавъ“ (с. 127), ала заключението, което иде веднага следъ тѣзи думи, е вече съвсемъ неприемливо, защото се казва: „очевидно е, че тукъ се разбиратъ устията на Дунавъ, именно сѣвернитѣ, като се смѣта най-южното за самия Дунавъ“ (с. 127).

Това твърдение на проф. В. Златарски, не само не е очевидно, но е изразъ на едно предвзето мнение — че мѣстото Ὅγλος, въ което се заселилъ Исперихъ, е било между устията или ржавитѣ на Дунава, па е последица и на едно произволно замѣняване на терминитѣ „*по-северни отъ Дунава рѣки*“ съ „севернитѣ устия или ржави на Дунава“, които се смѣтали за отдѣлни рѣки, а пѣкъ най-южното устие се било смѣтало за самия Дунавъ.

До това произволно тълкуване и заключение е могълъ да дойде уважаемиятъ български историкъ по една единствена очевидна причина, а именно, че съвсемъ произволно е откъсналъ отъ съответното мѣсто у Теофана думитѣ: τὸν Δάναλριν καὶ Δάναστριν περάσας между ὁ τρίτος Ἀσπαροῦχ λεγόμενος и τὸν Ὅγλον καταλαβὼν. Тѣзи две изречения („τὸν Δάναλριν καὶ Δάναστριν περάσας“ и „τὸν Ὅγλον καταλαβὼν“) сж съединени чрезъ сѣюзъ καὶ, образуватъ паратактично (координирано) съчетание отъ категорията на т. н. копулативни (съединителни) сложни изречения. Действията, за които се говори въ дветѣ половинки на това сложно съединително изречение, сж нераздѣлно свързани, така че проф. Златарски е трѣбвало да започне своя цитатъ изъ Теофана въ забележка 5 на стр. 126 не съ думитѣ καὶ τὸν Ὅγλον καταλαβὼν, а съ единъ редъ

по-горе, именно съ думитѣ ὁ τρίτος Ἀσπάρουχ λεγόμενος, които именуватъ субекта на дветѣ изречения, съединени чрезъ съюзъ καὶ въ една паратактична цѣлостъ, подчинена пъкъ тя отъ своя страна на главното изречение съ предикатъ ὄκησεν. Теофанъ ни съобщава, прочие, че третиятъ отъ синовеѣ на „Кубрата“ (Курта), наричанъ „Аспарухъ“ (Исперихъ), следъ като преминалъ Днѣпъръ и Днѣстъръ и следъ като завзель Огълъ, по-севернитѣ (по на северъ намиращитѣ се отъ Дунава) рѣки, се заселилъ между тоя последния (Дунавъ) и онѣзи рѣки, като забелѣзалъ, че мѣстото е сигурно и мъчно може да се превземе.

И ако г. Бешевлиевъ е допринесълъ нѣщо за историята на Испериховото поселение на Балканския полуостровъ, то е, че отново *обърна внимание върху цѣлия текстъ* у Теофана, па го и припомни на всички интересуващи се отъ първобългарската история, като го обнародва цѣлъ по С. de Boor-овото издание въ Byzantinische Zeitschrift.

III. Теофанъ и Арменската география.

Що се отнася до другитѣ показания на Теофана и на Никифора, тѣ сж предадени на грѣцки изцѣло у проф. Златарски въ забележитѣ на с. 126—127, а се превеждатъ на български въ най-сжщественитѣ си части при изложението на събитията въ текста на сжщитѣ две страници. Разбира се, че показанията се използватъ все за подкрепа на мнението, че Ὀυλος се е намиралъ на югъ отъ Дунава, между устията на тая рѣка, и отговарялъ на древния островъ Πεύκη.

Ние трѣбва напълно да приемемъ, като вѣрно, цитуваното отъ проф. Златарски показание на Арменската география, дето се казва, че рѣка „Дунавъ, като се дѣли на шесть рѣкава, образува езеро и островъ, нареченъ *Пюки*“, и че „на тоя островъ живѣе *Аспаръ-хрукъ*, синъ на Хубраата, който побѣгна предъ хазаритѣ... Той се посели на това мѣсто“.

Сжщността обаче на цѣлата работа е въ това, че показанията на Теофана и на Арменската География не се отнасятъ до единъ и сжщи географски обектъ и до едно и сжщо време, та затова и *поставянето на знакъ за равенство между* Теофановия (отн. Никифоровия) Ὀυλος и между „*Пюки*“ въ Арменската география е *погрѣшно*, както е погрѣшно и мнението, че въ Теофановитѣ и Никифоровитѣ показания за движението на Испериховитѣ българи отъ Приазовието къмъ устията на Дунава имало „голѣма блѣзна“, понеже Теофанъ и Никифоръ ужъ не давали никакви сведения за пребивание на Испериха въ южна Бесарабия, ами следъ преминаването на Днѣпъръ и Днѣстъръ направо скачали да говорятъ

за поселението на Испериха въ северна Добруджа (Златарски пос. кн. с. 133).

Истината, въ полза на която говорятъ съображения и сведения отъ характеръ *археологически, исторически, географски и лингвистически*, е друга, а именно, че Теофанъ и Никифоръ разправятъ ясно и категорично за пребивание на Испериховитѣ първобългари въ южна Бесарабия около рѣка и градъ Огълъ, безъ да става дума за преминаване презъ Дунава, а пъкъ известията на *Арменската География* представятъ *продължение на Теофановия* (Никифоровия) *разказъ* за покъсни събития и говорятъ изрично за *Дунавската делта*, рѣкави и островъ „*Люки*“, дето избѣгалиятъ предъ хазаритѣ „*Аспаръ-хрукъ*“ се поселилъ. Събитията, за които разказватъ Теофанъ и Никифоръ, ставатъ по-далечъ на северъ, между Дунава и тритѣ на северъ отъ Дунава течащи рѣки — Днѣпъръ, Днѣстеръ и Огълъ.

Че наистина Огълъ се е намиралъ на северъ отъ Дунава, се вижда и отъ разбора на другитѣ византийски сведения у Г. Баласчевъ, Укрѣпит. работи стр. 7—9. Когато се явила войската на Константина Погонатъ „по суша и море“ (διὰ τε γῆς καὶ θαλάσσης), българитѣ избѣгали споредъ патриарха Никифора въ своитѣ укрепления (οἱ δὲ Βούλγαροι πρὸς τὰ ἑαυτῶν ὀχυρώματα ἔφυγον). Византийцитѣ не предприемали никакви постѣпки противъ българскитѣ укрепления, поради блатистата мѣстность (διὰ τὴν προκειμένην τῶν τελευμάτων πρόφασιν; τέλμα — marais; lagune). Когато подиръ заминаването на императора се разнесълъ между кавалерията слухъ, че е избѣгалъ отъ бойното поле, войскитѣ били обхванати отъ страхъ и започнали да бѣгатъ, безъ нѣкой да ги гони. Българитѣ, получили навѣрно подкрепление, като забележили това, се впуснали да ги преследватъ и успѣли да избиятъ и ранятъ съ мечъ повечето отъ бѣгащитѣ, па като ги гонили чакъ *до Дунава* и *като го преминали*, стигнали до Варна (καὶ καταδιώξαντες αὐτοὺς μέχρι τοῦ Δανουβίου, καὶ τοῦτον περάσαντες καὶ ἔλθόντες εἰς τὴν λεγομένην Βάρναν. . .), с. 8.

IV. Археологически съображения.

И самъ проф. В. Н. Златарски не може да не спомене голѣмия *Южнобесарабски окопъ* отъ р. Прутъ до соленото езеро Кундукъ и да не каже отсѣчено, че *строежътъ на този окопъ „явно издава неговия хунобългарски произходъ“*, пос. кн. 133—134.

Достойно за отбелѣзване е и това, че освенъ голѣмия Южнобесарабски окопъ има и още единъ току-речи успореденъ Бесарабски окопъ, който власитѣ въ своята великорумѣнска мания наричатъ: „Горенъ Траяновъ окопъ“ (Valullui

Traian de Sus). Тоя, да го наречемъ по-добре, *Сръднобесарабски, окопъ* захваща пакъ отъ р. Прутъ при селище (гр.) Леово и върви северо-източно — източно въ посока къмъ Каушени-Ной, па на западъ отъ *Копанка* прави една извивка и свършва на р. Днѣстъръ южно подъ самия градъ *Бендеръ*; вж. картата *Basarabia* отъ *Alexis Nour* (съ мѣрка 1:500,000, неозначена изрично съ числа, но явно личаща отъ „линейния масштаб“, дето 1 сантиметъръ означава 5 километра). Съ пълно право можемъ да наречемъ тоя *Сръднобесарабски окопъ* и *Бендерски*, а пъкъ *Южнобесарабскиятъ* — *Болградски*, понеже първиятъ минава на югъ отъ Бендеръ, а вториятъ на северъ отъ Болградъ.

И така, въ Бесарабия между Бендеръ и Болградъ има два успоредни окопа отъ хунобългарски произходъ, които свидетелствуватъ за *по-продължително пребивание на Испериховитѣ българи въ Бесарабия*. Че и Бендерскиятъ окопъ, както и Болградскиятъ, нѣма нищо общо съ императоръ Траянъ, за това не струва да се губятъ и много думи. Въ областта на тия два окопа се е намиралъ не само *Военниятъ станъ* на Испериха, но *въ тази област на Бендерскиятъ и Болградскиятъ окопъ се е простирала Испериховата първобългарска държава*.

Преминаването на Испериха отъ Приазовие до северна и южна Добруджа не е било, както се знае, приятна разходка, а движение, свързано съ военни действия срещу разни врагове, за които (хазари, авари) се и говори въ сръдновѣковитѣ извори. Първомъ е билъ построенъ Бендерскиятъ окопъ, веднага следъ преминуването на Днѣстъръ и завземането на областта Огълъ (съ рѣката — Когъл[никъ]). И затова ровътъ на тоя окопъ е обърнатъ къмъ северъ, както се изтъква отъ К. Шкорпилъ и Г. Баласчевъ, Укрѣп. работи („Минало“ III, 10, I, с. 22). Ако е вѣрно, че и Болградскиятъ, южнобесарабскиятъ окопъ има *ровъ, обърнатъ сжщо тѣй на северъ*, както твърди още К. Шухардтъ и съ него Баласчевъ (п. кн. 17), тогава следва да се заключи, че този окопъ е втори, насоченъ пакъ срещу хазари и авари и направенъ малко по-късно, когато първобългаритѣ сж слѣзли още по на югъ около самия Дунавъ, а не ще да е билъ „втора отбранителна линия“ „вътре въ самата държава“, както допуца Баласчевъ (с. 16, „вътрешна отбранителна линия на редъ укрепени мѣста или лагери, които се помѣствали вътре въ туй пространство“, стр. 18).

Особено важно е да се изтъкне тукъ онова, върху което обърна внимание пакъ Баласчевъ, а именно че у патриарха Никифора се говори за укрепеностъ на мѣстността Огълъ съ зидове (стени). Върху това Никифоровото показание се спира току-речи едновременно съ Баласчева и проф. Златарски, ала докато гръц. τὰ δὲ οὖν ὀλισθεὶν κρημνοῖς ἀβάτοις

тетеῖχισμένα се превежда у последния: „отзадъ пъкъ укрѣнено като съ стѣни отъ непроходими стрѣмнини“ (с. 127, к. м.), то у първия се чете: „а заднитѣ (части на Огълъ) сж укрѣпени съ стѣни отъ непроходими стрѣмнини“, с. 6, к. м.

На-гледъ двата превода не се различаватъ съществено, а въ действителностъ ги дѣли цѣла пропасть. Така, проф. Златарски вмѣква съюзъ „като“, който не се намира въ оригиналния текстъ, за да изкара, че е дума за *естествена укрепеностъ* на Огълъ откъмъ северъ чрезъ „Исакчанскитѣ и Тулчанскитѣ“ издигнатини, които наистина се спущатъ стрѣмно къмъ Дунавъ, а пъкъ Баласчевъ се придържа по-строга о дадения текстъ, безъ да вмѣква онова сравнително „като“ и говори очевидно съ право за *изкуствено укрепяване съ стени*, като естествено се основава върху значението на гръцкия глаголъ τεῦξις, отъ който у Никифора се явява едно минало страдателно причастие тетеῖχισμένα; τεῦξις именно значи: „издигамъ, построявамъ стена или зидъ; заобикалямъ, обкрѣжжамъ съ стена или зидъ, съ окопъ, съ валъ, укрепявамъ, снабдявамъ съ фортификационни постройки“ (френ. élever un mur; construire une muraille; entourer d'un mur, d'un rempart; fortifier; munir). Именно отъ археологическо гледище трѣбва да се наблегне особено на думитѣ „построявамъ“ (construire) и окопъ, „валъ“ (rempart), които показватъ, че е дума не за естествени височини, а за *фортификационни постройки, окопи, валове*, които тъкмо сж и на лице въ Бендерския и Южно-бесарабския окопъ, на които и *рововетѣ сж обърнати на северъ*, къмъ хазари и авари.

Твърдението, че въ Бесарабия между Бендерския и Болградския окопъ се е простирала първата Исперихова държава следъ раздѣлянето на Куртовото царство, се подкрепя и отъ

V. Историческитѣ вести и географската действителностъ.

Както вече се видѣ по-горе, византийскитѣ хронистѣ Теофанъ ясно говори, че откакъ преминалъ рѣкитѣ Днѣпъръ и Днѣстъръ и откакъ завзелъ рѣка Огълъ (т.е. областъта около рѣка Ὀυλος), *Исперихъ се поселилъ* (ἔκησεν) съ дружината си въ тази областъ (на това мѣсто), като видѣлъ, че то е ἀσφαλῆ и δυσμάχητον, сиречь че той ще може да се държи на това мѣсто непоколебимо и че враговетѣ *мжчно* (δυσ-) ще могатъ съ сражение (μάχη) да му отнематъ това мѣсто или тая земя.

Пита се: има ли днесъ въ Бесарабия между Дунавъ и Днѣстъръ—Днѣпъръ *рѣка*, на която името да напомня или да стои въ нѣкаква връзка съ Ὀυλος на византийцитѣ? На това питане географската действителностъ отговаря утвърдително, като посочва *доста голъмата рѣка Когълникъ*

(рум. Cogaľnic), въ името на която се съдържа Ὀυλος, *Koglos, съ всеизвестната славянска наставка *-никъ*. Течението на тая рѣка е около *200 километра*. Извира въ северозападния кѣтъ на Кишиневския окръгъ, тече въ югоизточна посока на западъ отъ градъ Кишиневъ край по-голѣми селища Чучулени, Ханчеши, Гура-Галбена, Градеши, Гимишлия, Романовка и Лайпцигъ на изтокъ отъ *Комратъ*, па при с. Теплицъ извива право на изтокъ до с. Сарата-Веке, отдето ударя право на югъ и на 20 километра южно отъ това мѣсто се влива при с. Татаръ-Бунаръ въ соленото езеро Сасикъ или Куидукъ, сѣщото онова, при което свършва и Болградскиятъ, Южнобесарабскиятъ окопъ на първобългаритѣ, идящъ откъмъ *градъ Козуль* (Кагуль) на р. Пруть.

Днешната география, значи, потвърдява напълно вѣрността на Теофановитѣ сведения, споредъ които областта на Испериховото поселение е била около *рѣка Ὀυλος* и е включвала въ себе си и *градъ Ὀυλος*. Рѣката днесъ се нарича *Когълникъ*, а градътъ *Козуль* (*Кагуль*).

И другитѣ сведения на хрониститѣ се съгласяватъ съ географската действителностъ на южна Бесарабия. Самъ проф. Златарски (пос. кн. 127) съ право обръща внимание върху думитѣ на Теофана, че завзетото отъ Испериха мѣсто било „отпредъ блатисто, а отъ другитѣ страни заобиколено отъ рѣкитѣ“ (τελματώδης γὰρ ἔμπροσθεν, καὶ ἄλλοθεν τοῖς ποταμοῖς στεφανούμενος), па и споредъ Никифора мѣстото било защитено отпредъ чрезъ мжчната достѣпностъ или несгодността на землището (френ. „la difficulté des lieux, l'inégalité incommode du terrain; у проф. Златарски „отпредъ то е защитено съ недостѣпна мѣстностъ“) и било блатисто (...τὰ μὲν ἔμπροσθεν τῆ τε δυσχωρίαῖα καὶ τῶ τελματώδης). Тѣзи описания надали ще да отговарятъ на ония географски обекти, които иска да постави за тѣхъ г. Златарски, именно, че блатистата мѣстностъ отпредъ били лиманитѣ Головица и Змейка, а сѣщо около езерата Синьо и Разимъ, пѣкъ изразътъ „отъ другата страна заобиколено отъ рѣки“ да означавалъ другитѣ рѣкави на Дунавската делта (стр. 130). Много по-вѣроятно, току-речи несъмнено е, че блатистото мжчно достѣпно мѣсто не е северна Добруджа, ами областта съ многобройнитѣ южнобесарабски езера: *Козуль!* Каргаль, Ялпухъ, Катлабугъ, Китай, Сасикъ или Кундукъ, Шаганы и др. Тѣ сѣ тѣкмо отпредъ, предъ Испериховата държава. А рѣкитѣ (τοῖς ποταμοῖς) сѣ очевидно Днѣстъръ и Когълникъ (и Пруть), които наистина обграждатъ държавата отъ другитѣ страни като съ венець.

За названието „блатистъ“ и за „блато“ като синонимъ на езеро не е потрѣбно много да се разправя; стига да се припомни географската действителностъ съ пресѣхване презъ лѣтото на малки рѣки, що се вливатъ въ нѣкои езера и съ

отсътствието на рѣзка граница между понятията „езеро“ и „блато“, вследствие на което тюрк. *göl* значи „блато“ или „езеро“, а на лат. *lacus* „езеро“ отговаря нѣм. *Lache* „локва“, стбѣлг. локы, новобѣлг. локва и мн. др. — Има и доста рѣчки съ име *Блато* по Българско и другаде.

И сга вече трѣбва да се запитаме, дали съвременното сравнително езиковедие позволява да се поставя въ връзка името *᾽Ουλος* съ *Когълникъ* и *Когулъ*.

VI. Езикословни разяснения.

Най-голъма спънка за сближението на тѣзи имена би могло да бжде различието въ началото (засловието, нѣм. *Anlaut*) — *᾽Ουλος* безъ *κ* и *Когълникъ*, *Когулъ* съ *κ* предъ първата самогласна. Това различие на пръвъ погледъ е наистина доста значително и съ него би могълъ нѣкои да се опита да отрече всецѣло всѣка възможностъ на етимологична връзка между тритѣ имена.

Ала въ действителность тая спънка е привидна, особено пъкъ като се припомни, че въ превода на Анастасия Библиотекаря името се явява въ видъ *Hoglon*, съ едно начално *h*, което е извънредно важно отъ езиково-историческо гледище. Сжществуването на форма *Hoglon* срещу *᾽Ουλον* иде тъкмо да докаже, че сближението на *᾽Ουλος* съ *Когалникъ* и *Кагулъ* е напълно основателно.

Въ тюркскитѣ езици, къмъ които несъмнено принадлежи и езикътъ на Испериховитѣ първобѣлгари, се наблюдава сжщата двойственостъ (съ *κ* и безъ *κ*) въ началото на едни и сжщи думи, които съдържатъ още по една задноезична („гърлена“, „гугурална“) съгласна.

Трѣбва особено да се напире на това последно обстоятелство — за наличността на втори „гърленъ“ звукъ *z* въ тюркскитѣ думи съ или безъ *κ* въ началото, за да може веднага да се каже, че тукъ имаме работа съ т. н. звукова дисимиляция (разподобяване) и по-точно съ хаплогология (*ἀπλολογία* „просто, еднократно изговаряне“) при наличността на две еднакви фонеме. Когато въ състава на една дума влизатъ две еднакви фонеме (представи за еднакви звукове или еднакви звукови съчетания, срички), може въ съзнанието на говорителя едната фонема да се запази непромѣнена, а другата се явява „разподобена“ въ близъкъ или дори съвсемъ занемаренъ видъ — вмѣсто *Григòρ* съ две *p*-та се изговаря *Глигòρ*, като първата фонема се е дисимилирала, или въ френ. *marbre* съ „дисимилирано“ близко *b*, вмѣсто второто *m* въ лат. *marbor*, или гръц. *ἀμφορεύς* съ хаплогична дисимиляция вмѣсто *ἀμφι-φορεύς* и мн. др. Въ нѣкои отъ тюркскитѣ езици настава дисимиляция или хаплогология въ думи съ два задноезични (гърлени) звука *κ*—*z*, напр. срещу уйгур. *kanki* „кой (отъ

нѣколко)“ въ османски се явяватъ успоредни форми: съ неизмѣнено начално *k* — *kangi* и съ дисимиляция *hangî*. Дори срещу джагат. *kačan*, „кога, въ кое време“ въ османски има дисимилирана форма *hačan*, обикновено изговаряно *ačân*, ала и по-старинната форма *kačân* е запазена, та се дава и въ голѣмитѣ османско-турски речници съ бележка: „Vieux mot usité encore dans quelques parties de la Turquie d'Europe“, напр. D. Kélékian, Dictionnaire turc-français (Constantinople 1911) p. 922. По сѣщия начинъ и редомъ съ осм. тур. *kania* „где“ (отъ (**kangia*)) има и успоредна форма *hania* (вм. **hangia*); вж. Hermann Vámbéry, Etymologisches Wörterbuch der turko-tatarischen Sprachen (Leipzig 1878) № 75, с. 71.

Сѣществуването на форма *Hoglon* покрай ᲠᲟᲕᲗᲠ ни дава основание да приемемъ за по-стара недисимилираната форма **koglos*, пълното съответствие на която намираме въ днешното име на рѣка *Когъл(никъ)* и на градъ *Кагулъ* (Cahul) отъ Когулъ, Когълъ.

Па дори да нѣмаше посрѣдното *Hoglon* при схващането за дисимилационния характеръ на редуването *Koglos* — ᲠᲟᲕᲗᲠ , ние пакъ бихме могли да докажемъ, че имената *Когълникъ*, *Кагулъ* стоятъ въ връзка съ ᲠᲟᲕᲗᲠ , и то пакъ съ помощта на тюркскитѣ езици, въ които редуването на думи съ *k* — *h* или никаква съгласна е съвсемъ обикновено явление; срв. напр. алт. *aida*, джагат. *aitamak* „карамъ, гоня“, джаг. *aitaguči* „карачъ, подгонвачъ“, нѣм. „Treiber“, якут. *kaida* „карамъ говеда“, осман. *haide.*, *aide* „викъ за подкарване“, „хайде“ и под., Vámbéry пос. кн. с. 2—3; или уйгур. *ašimäk* „чеша, трия“: джагат. *kašimäk* сѣщо знач., *kašinmak* „чеша се“ и съ ротацизъмъ *karčinmak* — нѣм. „kratzen“, както и *kašimäk*, Vámbéry п. с. 20—21, дето авторътъ изрично отбелѣзва, че редуването *kas* (*kar*) : *as* е такова, каквото и въ други успоредни случаи — *kas* : *as* „печеля, печалба, полза“ (№ 21), *keng* : *eng* „широкъ“, *kis* : *is* „топѣлъ“ и под., дето гутуралното засловие първоначално сѣществувало н „посетне изчезнало“ („nur später verschwunden ist“), с. 21.

Изобщо въ доста случаи се пази старото тюрк. *k*, напр. при корена *ken* въ уйгур., джагат., въ алтайски имаме тъкмо двойки форми *ken* и *en* (*een*), *eendü*, *eende*, *enik* и т. н., въ якутски *kiän*, *känäs* и *ana*, *anat*, въ османски сѣщо *geniŝ* (отъ *keniŝ*) и *en*, *enli*, *ensiz* и под., въ чувашки само *ana* „широкъ, отворенъ“, но *anzir* и *kanzir*, вж. у Vámbéry с. 96 № 103. Въ джагат. *jilman* е „гладкъ, лѣскавъ“, а въ якут. и койб. карагаски сѣщата дума гласи *kilän*, пос. кн. № 126 А стр. 114—115.

Редуването на форми и думи съ *k* (*g*) и безъ тоя звукъ е твърде старинно явление въ тюркскитѣ езици, засвидетелствувано още отъ прочутитѣ старотюркски надписи въ областта на р. Орхонъ. Така, гениялниятъ дански езиковедецъ,

който разчете тѣзи старотюркски надписи отъ VIII вѣкъ, установи, че наставка (суфиксъ) *lyu*, *lŷ* се явява и безъ крайното *γ* (*g*), напр. *ärklig* и редомъ съ него *ärkli* „мжжко“, срв. осм. тур. *ärkäk*. Говорейки за форманта *-lyu*, *-lig* Томсенъ изтъква отсъствието на крайния звукъ съ тия думи: *Parfois il se peut que dans cet affixe, comme cela arrive plus ou moins dans les idiomes turcs modernes, γ, g fasse défaut, cas auquel on doit naturellement écrire la voyelle /[^] [= i], par exemple ärkli, bökli, fort, puissant*, вж. Vi1h. Thomsen, *Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées par — —*, professeur de philologie cotparée à l'Université de Copenhague (*Mémoires de la Société Finno-Ougrienne*. V. Helsingfors 1896 p. 21); срв. още стр. 13, 136, 142. За това явление въ по-новитѣ тюркски диалекти могатъ да се приведатъ многобройни примѣри: срещу осман. тур. *aiü* „мечка“ въ джагатайски сжществува *aiuk* съ крайно *k* (*ag' ajuk ojnarnas* [= осман. *aç aiü ojnarnas* = бълг. *гладна мечка хоро не играе*] у Н. Vámbéry, *Sagataische Sprachstudien* (Leipzig 1867) с. 53 № 74), а въ срѣднотюркски у Махмудъ Аль-Кашгари *адуу*, вж. С. Brockelmann, *Mitteltürkischer Wortschatz nach Mahmud Al-Kāšyaris Divān Luḡāt At-Turk*. (Bibliotheca Orientalis Hungarica I) Budapest-Leipzig 1928 с. 2, па и въ тюркския диалектъ на Кашгаръ и Яркандъ (Китайски Туркестанъ) думата за мечка гласи съ крайно *k:āyüq*, *iüq*, вж. G. Raquette, *English-turki dictionary, based on the dialects of Kahhgar and Ýarkand* (Lunds Universitets Årsskrift N. F, Avd. 1. Bd. 23. № 4) Lund-Leipzig 1927₃ с. 9; срв. още осм. *kapu* „врата“: срѣдно-тюрк. *kapuḡ* Brockelmann пос. с. 9, 145; на последната страница и *qanu* „де, кжде“ срещу осм. *kani*, *hani* — *ani*; осм. *el* „ржка“ : срѣд.-тюрк. *älig* Brockelmann п. с. 20, но кит. тюркест. *äl*, както въ осм., Raquette п. с. 47; осм. „50“ е *elli*, а срѣд. тюрк. *ällig*, *älig* Brockelmann п. с. 20, па и кит. тюркест. *ällig* Raquette 37 и т. н. и т. н.

Принципиалната възможность за сжществуване на първобългарска форма съ *k* въ началото редомъ съ *’Oγuloç* не може да се отрича, щомъ днесъ е установено, че първобългарскиятъ езикъ на Испериха принадлежи къмъ тюркската езикова група. Но ние имаме и прѣки указания за сжществуване на първобългарски думи безъ звукъ *k* срещу тюркски успоредни съ *k*. Така въ единъ отъ надписитѣ на първобългарското, т. н. Атилово съкровище отъ Nagy-Szent-Miklós въ Маджарско се срѣща два пжти именно-глаголна форма *tesi* (ταιση), на която отговаря успоредица уйгур. *tešük* „пробитъ, съ издълбана дупка“, джаг. *tišük*, глаголь *tismäk* и т. н., вж. повечко за това у писача на тия редове, Томсеновиятъ опитъ за преводъ на най-дългия надписъ на старобългарското съкровище отъ Nagy-Szent-Miklós, въ „Списание на Българ. Академия на наукитѣ“ кн. XXXV (София, 1926) стр. 72—74.

И както въ орхонския тюркски езикъ се явяватъ успоредни форми съ *k(g)* и безъ него, така ще да е било и въ първобългарския езикъ на Испериховата дружина: до византийскитѣ хронисти е стигнала една говорна форма — *ᾠγλος* безъ началния звукъ, у Анастасия Библиотекаръ срѣщаме преходната форма *Hoglon*, а освенъ тѣзи две е сществувала несъмнено и говорна форма **Koglos*, на която прѣжитѣ продължителни сж името на р. *Когълникъ* и на гр. *Кагуль* (*Кахуль*) съ *a* вмѣсто *o* и *x* вмѣсто *g*, чието обяснение не представя никакви мъчности, като се има предъ видъ влиянието на руската езикова стихия въ Бесарабия.

И така, Теофановиятъ разказъ за превземане на областта *ᾠγλος* се отнася до сегашнитѣ географски обекти р. Когълникъ (*Кагуль*) и гр. Кагуль. Областта на тазъ именно рѣка съ цѣлото ѣ срѣдно и долно течение е влизала въ предѣлитѣ на Испериховата държава, наричана *ᾠγλος* споредъ рѣката. Подъ Огълъ (*Когълъ*) се е разбиралъ и градътъ и областъта на рѣката (срв. гр. и областъ *Дебъръ*, гр. и областъ *Разлогъ* и мн. под.). Освенъ естественитѣ си граници: на западъ р. Прутъ, на североизтокъ р. Днѣстъръ, а на югоизтокъ и отчасти пакъ на с. и. Черно море, Испериховата държава е имала и изкуствено укрепени граници на северъ и на югъ срещу хазаритѣ — *Бендерскиятъ* окопъ, който има споредъ посочването и на К. Шкорпилъ „*ровъ откъмъ северъ*“, обърнатъ, значи, къмъ северни врагове, хазари и др. *Сетнешниятъ* окопъ на югъ — *Болградскиятъ* окопъ, има сжщо първобългарска направа, и тя се признава дори отъ онѣзи, които търсятъ областъта *ᾠγλος* на югъ отъ Дунава. Неговиятъ ровъ е сжщо обърнатъ къмъ северъ.

Изобщо следъ Шкорпиловото изследване за старобългарскитѣ паметници въ Сборникъ „Добруджа“, отъ което се е ползувалъ и проф. Златарски при написването на главата за Испериха като основателъ на придунавска България (с. 123 — 151), както и следъ Баласчевитѣ работи, днесъ трѣбва да се каже, че ядката на Испериховата държава е основана на северъ отъ Дунава, въ Оглось, сиречь въ областъта на рѣка и градъ (*К*)огълъ, па сетне тя се разширява и на югъ отъ Дунава. Онази първична отвѣддунавска България не ще да е била напущана, ами следъ време се е разширявала, та обхванала землищата на дакийско-българскитѣ словѣне до Карпатитѣ. Вѣроятно е, значи, че най-рано сж положени основитѣ на „България отвѣдъ Дунава“, за която се говори у византийцитѣ, че въ сщцность въ Теофановия разказъ нѣма никаква близна относно до пребиваването на Испериховитѣ първобългари въ южна Бесарабия и че следователно *ᾠγλος* се е намиралъ въ Бесарабия, дето е сега рѣка Когълникъ и градъ Кагуль, а не съответствува на островъ Певки, дето първобългаритѣ сж дошли естествено по-сетне.

Твърдението, че сџщинското начало на Испериховата първобългарска държава е било положено на северъ отъ Дунава въ Бесарабия въ областъта „Онглосъ“ (= жгълъ, татар. Буджакъ) не е ново: то е било изказвано и въ нашата наука още презъ миналия вѣкъ, преди 70 години отъ М. Дринова, та е малко неоправдано премълчаването на Дриновото мнение и трудъ у проф. В. Златарски на стр. 126, дето се споменуватъ Шафарикъ, Гилфердингъ, Иречекъ и Соколовъ, безъ Дринова! Това мнение възприема отъ Дринова и Баласчева и Владимиръ Дяковичъ, покойния сега авторътъ на ценната съ материалитѣ си книга „Българска Бесарабия; историко-етнографически очерки“, излѣзла току-речи едновременно съ „Историята“ на проф. В. Златарски. — На народна етимология ще да се дължи сблизението на Ὀγλος (Ὀγγλος) съ старобѣлг. жгълъ, което отъ своя страна е било преведено на турко-тат. *Буджакъ*. Доколко има връзка между собственото географско първобѣлг. име *Огълъ* (Ὀγλος) и нарицателното тюркско *агул* (агул), *аул* въ „турско-кавказкото“ наречие (Златарски п. с. 132), остава още отворенъ въпросъ. Въ тази точка владѣе рѣдко единомислие между г. г. Баласчевъ и Златарски, сиречь въ това твърдение тѣзи двама автори, които обикновено рѣзко, до противоположность, се различаватъ по схващанията си, се съгласяватъ. Тая връзка е твърде възможна, но преди да имаме задоволително етимологично обяснение поне на единия редъ думи, мѣчно е да се каже нѣщо положително. Не е съвсемъ невъзможно Кагулъ, Когълникъ да стоятъ въ свръзка съ тур. *çakul*, и *агъл*, *Огъл* да е значило първично „землянка“. *Огълъ*, *Когълникъ* като рѣчно име тогава ще да напомня *Пѣсчаница*, *Пѣсчаникъ* и под.

Поддържайки, че първичната Исперихова държава се е намирала въ южна Бесарабия между *Прутъ*, *Днѣстъръ* и *Бендерския*, относ. *Болградския окопъ*, ние въ сџщностъ се връщаме назадъ къмъ Дринова, който въ 1869 г. за мѣстото на Испериховото заселяне казва: „спроти описанието на патриарха Никифора и на Теофана, нѣма съмнение, че е тази малка *земица*, *що се заключава между р. р. Прутъ, Дунавъ и Черно море* (к. м.): тѣзи природни граници го сж правили безопасно и недостѣпно за врагове (*accessu difficilem et hostibus inexugnabilem*)“; вж. М. Дриновъ, Погледъ врѣхъ произхождение-то на бѣлгарскій народъ и начало-то на бѣлгарска-та история, „Сѣчинения на М. С. Дриновъ“ подъ ред. на В. Н. Златарски т. I (София, 1909) стр. 45.

По въпроса за сџществуването на рѣка съ име „Оглосъ“ или „Онглосъ“ и Дриновъ погрѣшно мисли, както и днесъ се поддържа отъ нѣкои, какво Теофанъ „*по невѣдѣнїе* казва, че *Онглосъ се не наричало мѣсто-то, гдѣнго се запрѣлъ Аспарухъ, но рѣката, която текла край него*, т. е. Прутъ“; „Погледъ“ и тн. с. 45 забел. 2. Въ действителность

тукъ Дриновъ грѣши, и само донѣкѣде е показалъ известно предусѣщане на истината, а именно доколкото твърди, че подъ О(н)глось Теофанъ криво разбиралъ *рѣката Прутъ*, която течала *покрай мѣстото О(н)глось*. И иаистина при р. Прутъ се намира градъ Кагулъ, недалечъ отъ който се започва Испериховиятъ Южнобесарабски окопъ, все въ областъта на днешната р. Когълникъ, нѣкога Когълъ, (Κ)όγλος).

VII. Заключение

1. Може Теофановитѣ вести за Испериховитѣ първобългари да съдържатъ много басни, неточности, опущения и въобще грѣшки, но едно е несъмнено, и то е, че когато е писалъ за преминуването на Днѣпъръ и Днѣстъръ и за овладѣване на рѣка Оглось, Теофанъ е ималъ достовѣрни сведения за историческата и географска действителность.

2. Теофановитѣ думи за овладѣването на Оглось не могатъ да се дѣлятъ отъ непосредно предхождащитѣ ги за преминаване презъ Днѣпъръ и Днѣстъръ: откакъ преминалъ Днѣпъръ и Днѣстъръ, и завладѣлъ Оглось, по̀ на северъ отъ Дунавъ намиращитѣ се рѣки, Исперихъ се заселилъ въ областъта на рѣката Оглось.

3. Не е вѣрно, че Теофанъ „по невѣдѣние“ е писалъ за *рѣка Оглось*: и днесъ съществува между Днѣстъръ и Дунавъ рѣка съ подобно, малко измѣнено име — *Когълникъ*.

4. Никой не е отричалъ, че у Теофана Оглось означава и областъ (мѣстность; мѣсто τόπος) въ басейна иа р. Оглось. Въ свръзка съ мѣстното име Оглось ще да стои името на днешния градъ Кагулъ. По законитѣ на турската етимология редомъ съ Оглось е напълно възможна и вѣроятна форма Коглось.

5. При движението си отъ Приазовската областъ къмъ устията на Дунава Исперихъ се е заселилъ съ дружината си въ порѣчието Оглось, областъта на р. Оглось (Коглось, Когълникъ).

6. Първичната, най-напредъ основаната отъ Испериха първобългарска държава се е намирала въ Южна Бесарабия около „Оглось“, по срѣдното и долното течение на р. Когълникъ, между р. Прутъ и градъ Кагулъ на западъ, между р. Днѣстъръ на североизтокъ и Черно море на севернизтокъ и югоизтокъ, а на северъ и заградена отъ Бендерския окопъ.